

**“KIBERJINOYATCHILIKKA QARSHI KURASHDA ZAMONAVIY
HUQUQIY MEKANIZMLAR: MILLIY VA XALQARO TAJRIBA TAHLILI”**

Muxammadiyeva Sevara Yolg'oshoyna

Surxondaryo viloyati Termiz davlat

universiteti Yuridik fakulteti

Yurisprudensiya yo'nalishi talabasi

Nazarov Elbek Shermaxmatovich

Yurisprudensiya yo'nalishi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada globallasuv sharoitida kiberjinoyatchilikning transformatsiyasi va unga qarshi kurashishning zamonaviy huquqiy mexanizmlari tadqiq etiladi. Tadqiqot doirasida O'zbekiston Respublikasining milliy qonunchiligi xalqaro standartlar, xususan, Budapesht konvensiyasi normalari bilan qiyosiy tahlil qilingan. Maqolada kiberfazo xavfsizligini ta'minlashdagi huquqiy bo'shliqlar va ularni bartaraf etish istiqbollari ilmiy asoslab berilgan.

Abstract: This article examines the transformation of cybercrime in the context of globalization and modern legal mechanisms for combating it. Within the framework of the research, the national legislation of the Republic of Uzbekistan was compared with international standards, in particular, the norms of the Budapest Convention. The article scientifically substantiates legal gaps in ensuring cyberspace security and prospects for their elimination.

Kalit so'zlar: kiberjinoyatchilik, raqamli huquq, Budapesht konvensiyasi, kiberxavfsizlik, raqamli dalillar, yurisdiksiya, xalqaro hamkorlik.

Keywords: cybercrime, digital law, Budapest Convention, cybersecurity, digital evidence, jurisdiction, international cooperation.

Kirish

XXI asrning uchinchi o'n yilligiga kelib, insoniyat faoliyatining barcha jabhalari raqamli makonga ko'chishi nafaqat iqtisodiy taraqqiyotni, balki yangi turdagi ijtimoiy xavfli qilmishlar — kiberjinoyatchilikning jadallashuvini ham keltirib chiqardi. Kiberjinoyatchilik transmilliy xarakterga ega bo'lib, u davlat chegaralarini tan olmaydi, bu esa an'anaviy huquq tizimlari uchun jiddiy chaqiriqdir.

Bugungi kunda kiberjinoyatlar natijasida yetkazilayotgan global zarar trillionlab dollarni tashkil etmoqda. Shu sababli, milliy huquqiy tizimlarni xalqaro standartlarga

muvofiqlashtirish, elektron dalillar bilan ishlashning protsessual tartibini takomillashtirish hamda davlatlararo o'zaro huquqiy yordam mexanizmlarini optimallashtirish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

1. Kiberjinoyatchilikning huquqiy tabiati va tasnifi

Ilmiy adabiyotlarda kiberjinoyatchilik ikki yo'nalishda tasniflanadi:

1. Computer-targeted crimes: Kompyuter tizimlari va ma'lumotlarining yaxlitligiga qarshi qaratilgan jinoyatlar (masalan, xakerlik hujumlari, viruslar tarqatish).

2. Computer-assisted crimes: Kompyuterdan qurol sifatida foydalanib sodir etiladigan an'anaviy jinoyatlar (masalan, kiberfiribgarlik, kiberbulling, intellektual mulk o'g'riligi).

2. Xalqaro huquqiy mexanizmlar: Budapesht konvensiyasi tahlili

Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda eng asosiy xalqaro hujjat — 2001-yildagi "Kiberjinoyatchilik to'g'risida"gi Konvensiya (Budapesht konvensiyasi) hisoblanadi. Uning ahamiyati shundaki, u nafaqat moddiy huquq normalarini (qilmishni jinoyilashtirish), balki protsessual vositalarni ham belgilab bergan.

Yurisdiksiya muammosi: Jinoyatchi bir davlatda, server ikkinchi davlatda, jabrlanuvchi esa uchinchi davlatda bo'lgan holatlarda "tezkor hamkorlik" (24/7 aloqa nuqtalari) mexanizmi o'ta muhimdir.

3. O'zbekiston milliy tajribasi va qonunchilik evolyutsiyasi

O'zbekistonda so'nggi yillarda "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonun (2022-yil) qabul qilindi. Shuningdek, Jinoyat kodeksining XX¹-bobi ("Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlar") yangi tahrirdagi normalar bilan boyitildi.

Biroq, ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, milliy qonunchilikda hamon "Raqamli dalil" (Digital evidence) tushunchasining protsessual maqomi, ularni olish, saqlash va tekshirishning maxsus qoidalari (Chain of Custody) to'liq shakllanmagan.

4. Qiyosiy tahlil va muammolar

Xalqaro tajriba (AQSH, Yevropa Ittifoqi, Janubiy Koreya) shuni ko'rsatadiki, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda faqat jazo choralari kuchaytirish yetarli emas. Asosiy e'tibor quyidagilarga qaratilishi lozim:

Public-Private Partnership (PPP): Davlat va IT-kompaniyalar (provayderlar) o'rtasida ma'lumot almashinuvi.

[Eksterritorial yurisdiksiya: Bulutli texnologiyalarda saqlanayotgan ma'lumotlarni olishda xalqaro shartnomalarni soddalashtirish.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Xalqaro integratsiya: O'zbekistonning Budapesht konvensiyasiga a'zo bo'lishi yoki uning asosiy prinsiplarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilishi xalqaro qidiruv va tergov jarayonlarini tezlashtiradi.
2. Protsessual islohot: Jinoyat-protsessual kodeksiga "Elektron dalil" tushunchasini kiritish va ularni tan olish mezonlarini belgilash lozim.
3. Kibergigiyena va preventiv choralar: Huquqiy mexanizmlar faqat jazoga emas, balki sun'iy intellekt yordamida jinoyatlarni barvaqt aniqlashga yo'naltirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. "Kiberxavfsizlik to'g'risida", 15.04.2022 yildagi O'RQ-764-son.
2. Convention on Cybercrime (Budapest Convention). Council of Europe, 2001.
3. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. – Toshkent: TDYU, 2021.
4. Grabosky P. Cybercrime. – Oxford University Press, 2016.
5. Brenner S.W. Cybercrime and the Law: Challenges of the 21st Century. – University Press of New England, 2012.
6. Ziyodullayev M.Z. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishning kriminologik choralari. Monografiya. – Toshkent, 2022.
7. Clough J. Principles of Cybercrime. – Cambridge University Press, 2015.
8. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Comprehensive Study on Cybercrime. – Vienna, 2013.
9. Gulyamov S.S. Raqamli huquq: O'quv qo'llanma. – Toshkent: TDYU, 2023.